

Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό
Τόμος 11 (3), 36 - 47
Δημοσιεύτηκε: Νοέμβριος 2013

Inquiries in Sport & Physical Education
Volume 11 (3), 36 - 47
Released: November 2013

www.pe.uth.gr/emag

ISSN 1790-3041

Ο Νόμος Βγκα' και η Συμβολή του στην Εξέλιξη της Σχολικής Γυμναστικής
Μαρία-Μερσίνη Οικονομάκου¹, Ευάγγελος Αλμπανιδής¹, Αθανάσιος Καραφύλλης²
¹ΤΕΦΑΑ, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, ²Π.Τ.Δ.Ε. Αλεξανδρούπολης

Περίληψη

Ένα από τα 5 νομοσχέδια που κατατέθηκε στη Βουλή το 1899 ήταν ο Νόμος ΒΧΚΑ', ο οποίος αφορούσε στη γυμναστική σε σχολικό και αθλητικό επίπεδο. Ο Νόμος αυτός θεωρήθηκε ο αρτιότερος για την εποχή του, καθώς τον ακολούθησαν εννέα εκτελεστικά διατάγματα για την υλοποίηση βασικών διατάξεων, έντυπες οδηγίες για τη διδασκαλία της γυμναστικής και εισηγητικές εκθέσεις. Ανάμεσα σε άλλα όριζε: το μάθημα της γυμναστικής πρωτεύον και υποχρεωτικό, διδασκόμενο τρεις τουλάχιστον ώρες την εβδομάδα σε γυμναστήριο προσαρτημένο στο σχολείο, την ίδρυση Σχολής Γυμναστών και Ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου, τα προσόντα των γυμναστών στα σχολεία και στις Σχολές Γυμναστών και τον ορισμό των μηνιαίων αποδοχών τους, την μετεκπαίδευση στο εξωτερικό δυο γυμναστών, την καθιέρωση του θεσμού του επιθεωρητή και των σχολικών και γυμναστικών επιδείξεων. Αποτέλεσε σημαντικό σταθμό για τη γυμναστική και τον αθλητισμό στην Ελλάδα, καθώς έδωσε ώθηση στην αναβάθμιση του μαθήματος της γυμναστικής στην εκπαίδευση και οριστικοποίησε το νέο ιδεολογικό πλαίσιο αναφοράς της. Πολλοί Νόμοι και διατάγματα βασίστηκαν στον ΒΧΚΑ' Νόμο,ⁱ μέσω των οποίων έγινε η κρατική αναγνώριση και η τελική καθιέρωση του σουηδικού γυμναστικού συστήματος.

Λέξεις κλειδιά: Εκπαιδευτική Νομοθεσία, σχολική γυμναστική, γυμναστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση

The Law Βγκα' and his Contribution to the Development of School Gymnastics

Maria-Mersini Ikonomakou¹, Evaggelos Albanidis¹, Athanasios Karafyllis²

¹Department of Physical Education and Sports Sciences, Democritus University of Thrace, komotini, Hellas

²D.P.E., Alexandroupoli, Hellas

Abstract

One of the 5 bills submitted in Parliament in 1899 was ΒΧΚΑ' Act, alleging the gym at school and athletic level. This law was considered the finest of his time, and he was followed by nine executable decrees to implement key provisions, printed instructions for teaching gymnastics and explanatory reports. Among other stated: lessons of gymnastics is primary and compulsory, taught at least three hours a week in a gym attached to the school, the foundation of the School of Gymnastics and Academic Gymnasium, qualifications of trainers in schools and in School of Gymnastics and the definition of monthly earnings, retraining abroad for two trainers, the establishment of a school inspector as well as school and gymnastic demonstrations. Was an important milestone for gymnastics and sport in Greece, gave impetus to upgrade the gym class in education and finalized the new ideological framework reference. Many Laws and Decrees were based on ΒΧΚΑ' Law. Through them became the government recognition and the final establishment of the Swedish gymnastic system.

ⁱ Από τα πιο σημαντικά νομοθετήματα, που βασίστηκαν στο ΒΧΚΑ' Νόμο ήταν εκείνα του 1909 (Νόμος ΓΥΛΗ' και το ΒΔ της 23-6-1909, ΦΕΚ 144).

Key words: *Education Law, school gymnastics, gymnastic education reform*

Εισαγωγή

Η ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, που αποτέλεσε μια «απελπιστική στιγμή» για τους Έλληνες,ⁱⁱ σηματοδότησε την είσοδο της ελληνικής κοινωνίας σε μια φάση αναζήτησης «νέων Ιδεών» και απαλλαγής από τα συμπτώματα του εθνικού ξεπεσμού. Μέσα σε αυτό το κλίμα της εθνικής έξαρσης, οι έννοιες «μεταρρύθμιση» και «ανόρθωση» αποκτούσαν ιδιαίζουσα σημασία.ⁱⁱⁱ Η άσχημη έκβαση του Ελληνοτουρκικού πολέμου μπορεί να ταπεινώσει το ελληνικό εθνικό φρόνιμα, αλλά δεν μείωσε το ενδιαφέρον των Ελλήνων για τον αθλητισμό. Αντίθετα, αναζωπύρωσε το αίσθημα υλοποίησης της «Μεγάλης Ιδέας»^{iv}, που συνοδεύονταν από σωματική άσκηση των νέων για την αντιμετώπιση τυχόν νέου πολέμου. Για το λόγο αυτό υπήρξε έντονη κινητοποίηση για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της σωματικής αγωγής και του αθλητισμού. Η έλλειψη ειδικά καταρτισμένου προσωπικού που οφειλόταν στην αποτυχία εδραίωσης αξιολογής Σχολής Γυμναστών, η στρατικοποίηση της γυμναστικής και η σύνδεσή της με την εθνική χειραγώγηση και πειθαρχία που επέφερε η ψήφιση νομοθετημάτων για την εισαγωγή των στρατιωτικών ασκήσεων στα σχολεία, η έλλειψη κτηριακών υποδομών και γυμναστικών οργάνων, αποτέλεσαν τροχοπέδη στην εξέλιξη της σχολικής και μη γυμναστικής. Όλα αυτά τα προβλήματα, συνδυασμένα με τα γενικευμένα εκπαιδευτικά προβλήματα της εποχής (ο λογιολατρισμός, ο κλασικισμός, οι ελλείψεις σχολικών υποδομών, η υποβάθμιση της εκπαίδευσης των δασκάλων, η αδυναμία καθιέρωσης λαϊκής παιδείας και προσδιορισμού σταθερών προσανατολισμών στην εκπαίδευση^v) οδήγησαν τη γυμναστική σε περιθωριοποίηση.

Οι σημαντικότεροι σταθμοί στην ιστορία της σχολικής ΦΑ μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ήταν:

ΒΔ του 1834 ^{vi}	Διεξαγωγή μαθήματος της γυμναστικής 2 ώρες την εβδομάδα
ΒΔ του 1836 ^{vii}	Περιορισμός του μαθήματος στο διάστημα της ανάπαυσης των μαθητών από τα άλλα μαθήματα ή σε ημέρες διακοπής για τα Ελληνικά σχολεία, ενώ στα Γυμνάσια, γινόταν μετά το πέρας των άλλων μαθημάτων και κατά τους θερινούς μήνες.
ΒΔ του 1862 ^{viii}	Επίσημη εισαγωγή του μαθήματος στην εκπαίδευση. ^{ix}
Β.Δ. ^x 17/3/1871 Εγκύκλιος 7865 του 1877. ^{xii}	Εισαγωγή των στρατιωτικών ασκήσεων στα Γυμνάσια και στα σχολαρχεία (Ελληνικά σχολεία) της χώρας. ^{xi}
Β.Δ. ^{xiii} του 1880	Αναστολή της στρατιωτικής εκπαίδευσης.
1882 και 1884	Εισαγωγή της γυμναστικής στο πρόγραμμα του Γυμνασίου ως υποχρεωτικό μάθημα, ^{xiv} 3 ώρες την εβδομάδα.
Εγκύκλιος 4967/1884 ^{xvi} .	Λειτουργία δύο τεσσαρακονθήμερων σχολών γυμναστών. ^{xv}
Νόμος ΑΨΚΓ ^{xvii} 1889	Επανεισαγωγή των στρατιωτικών ασκήσεων στις δυο τελευταίες τάξεις των Γυμνασίων και σε όλες τις τάξεις των Ελληνικών σχολείων 3 ώρες την εβδομάδα.
ΒΔ του 1897 ^{xix}	Εισαγωγή των στρατιωτικών ασκήσεων σε όλες τις τάξεις των Γυμνασίων ^{xviii}
Β.Δ. ^{xxi} του 1893	Οι ώρες διδασκαλίας της γυμναστικής ορίστηκαν σε 3 την εβδομάδα για όλες τις τάξεις Γυμνασίου και ελληνικού σχολείου, με την επισήμανση ότι έπρεπε παράλληλα με τη γυμναστική να γίνονταν και γυμναστικές παιδιές. ^{xx}
Εγκύκλιος 2361/1898 ^{xxiii}	Γνωστοποίηση του κανονισμού του Κεντρικού Γυμναστηρίου και ίδρυση και λειτουργία της Ειδικής Γυμναστικής Σχολής. ^{xxii}
Β.Δ. ^{xxiv} του 1898	Πρόβλεπε για τα γυμνάσια εκδρομές το απόγευμα της Πέμπτης, που είναι αργία για τα σχολεία.
	Οριζόταν ότι μπορούσαν να λάβουν πτυχίο γυμνάστριας οι πτυχιούχες δασκάλες ή οι μαθήτριες των Διδασκαλείων θηλέων, ύστερα από εξέταση ενώπιον επιτροπής.

Ήταν ευτυχής συγκυρία το ότι την περίοδο αυτή διετέλεσε υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης ένας από τους ικανότερους και μεθοδικότερους Έλληνες πολιτικούς, ο Αθανάσιος Ευταξίας.^{xxv} Θεολόγος, πολιτικός, οικονομολόγος, δημοσιογράφος και συγγραφέας διετέλεσε κατ' επανάληψη βουλευτής Φθιώτιδας και Υπουργός, υπουργός παιδείας στην Κυβέρνηση Σωτηρίου Σωτηρόπουλου το 1893, εθνικής

οικονομίας στην Κυβέρνηση Δημητρίου Γούναρη το 1915 αλλά και σε άλλες κυβερνήσεις, καθώς επίσης και βραχύβιος Πρωθυπουργός Κυβέρνησης στο Δικτατορικό Καθεστώς Πάγκαλου, το καλοκαίρι του 1926. Ο Αθ. Ευταξίας είχε επιδείξει φιλογυμναστικές διαθέσεις και χαρακτηριζόταν από αποφασιστικότητα και τόλμη στις προτάσεις και ενέργειές του.^{xxvi} Συγκεκριμένα, στις 20 Σεπτεμβρίου του 1893, ύστερα από υπόμνημα των Ι. Φωκιανού, Α. Ιωαννίδου και Σ. Αθανασόπουλου εισηγήθηκε την κατάργηση των στρατιωτικών ασκήσεων στα σχολεία. Τη θέση τους πήραν η παιδαγωγική γυμναστική και οι παιδίες. Στην κατάργησή τους συνετέλεσε και η επιβολή της κοινή γνώμης, η οποία είχε πλέον αρχίσει να στρέφεται προς τη γυμναστική. Με το ίδιο υπόμνημα έγινε προσπάθεια για λειτουργία κανονικής Σχολής Γυμναστών, η οποία απέβη άκαρπη.

Ένα από τα 5 νομοσχέδιά του, που αφορούσε την γυμναστική, ήταν ο Νόμος ΒΧΚΑ' «Περί γυμναστικής και αθλητικών γυμναστικών αγώνων»^{xxvii} που εκδόθηκε στις 12 Ιουλίου του 1899.

Ο Νόμος ΒΧΚΑ'

Ο Νόμος ΒΧΚΑ' αποτέλεσε σημαντικό σταθμό για τη γυμναστική στην Ελλάδα, καθώς έδωσε ώθηση στην αναβάθμιση του μαθήματος της γυμναστικής στην εκπαίδευση και οριστικοποίησε το νέο ιδεολογικό πλαίσιο αναφοράς της. Ομοίως, ο αθλητισμός άρχισε να αναπτύσσεται ραγδαία μέσω των αναπτυσσόμενων αθλητικών σωματείων, οι οποίοι επωφελήθηκαν από διατάξεις του Νόμου ΒΧΚΑ' σχετικές με κρατικές επιχορηγήσεις και οικονομικές ενισχύσεις των σωματείων αυτών. Τον Νόμο ακολούθησαν εννέα εκτελεστικά διατάγματα για την υλοποίηση βασικών διατάξεων, ένα Υπόμνημα του Υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδευσεως για ενημέρωση του Βασιλιά και έντυπες οδηγίες για τη διδασκαλία της γυμναστικής.

Τα εκτελεστικά αυτά διατάγματα, το Υπόμνημα και οι έντυπες οδηγίες ήταν:

Β.Δ. Προκήρυξις διαγωνισμού προς αποστολήν εις την Εσπερίαν υποτρόφων προς σπουδήν της γυμναστικής, Ε.τ.Κ. αρ. 162/29-7-1899.

Β.Δ. Προκήρυξις διαγωνισμού προς κατάληψιν θέσεων γυμναστών εν τω Ακαδημαϊκώ Γυμναστηρίω και τη Γυμναστική Σχολή, Ε.τ.Κ. αρ. 162/29-7-1899.

Β.Δ. Περί οργανισμού του Ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου, Ε.τ.Κ. αρ. 179/14-8-1899.

Β.Δ. Περί οργανισμού της Σχολής των Γυμναστών, Ε.τ.Κ. αρ. 179/14-8-1899.

Β.Δ. Περί απαλλαγής από της γυμναστικής μαθητών της δημοτικής και της μέσης εκπαιδευσεως, Ε.τ.Κ. αρ. 200/13-9-1899.

Β.Δ. Προκήρυξις διαγωνισμού περί διορισμού διδασκάλων της οπλομαχητικής εις το Ακαδημαϊκώ Γυμναστήριον και τη Σχολή Γυμναστών, Ε.τ.Κ. αρ. 200/13-9-1899.

Υπόμνημα του επί των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδευσεως Υπουργού Αθ. Ευταξία προς το Βασιλέα, Ε.τ.Κ. αρ. 255/ 20-11-1899.

Β.Δ. Περί διδασκαλίας της γυμναστικής εν τοις σχολείοις της δημοτικής και Μέσης Εκπαιδευσεως και εν τοις Διδασκαλείοις εκατέρου φύλου», Ε.τ.Κ. αρ. 255/ 20-11-1899.

Β.Δ. Αναλυτικόν Πρόγραμμα της εν τη Δημοτική και Μέση Εκπαίδευση διδακτέας γυμναστικής, Ε.τ.Κ. αρ. 255/ 20-11-1899.

Οδηγία περί της Γυμναστικής διδασκαλίας, Έντυπο, 1-12-1899.

Β.Δ. Περί εξετάσεων εις την Γυμναστικήν των σχολείων της Δημοτικής και Μέσης Εκπαιδευσεως και Σχολικών διαγωνισμών, 22-1-1899.

Β.Δ. Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων, Ε.τ.Κ. αρ. 18/25-1-1900.

Β.Δ. περί τροποποιήσεως των από 11 Σεπτεμβρίου 1897 και 17 Νοεμβρίου 1897 Β.Διαταγμάτων περί κανονισμού του προγράμματος των εν τοις ελληνικοίς σχολείοις και Γυμνασίοις διδακτέων μαθημάτων, Ε.τ.Κ. αρ. 227/23-9-1900.

Για την επεξεργασία των άρθρων του νόμου ΒΧΚΑ' συγκροτήθηκε από τον Α. Ευταξία επιτροπή, αποτελούμενη από γυμναστές, παιδαγωγούς, στρατιωτικούς, προέδρους αθλητικών σωματείων και ιατρούς.^{xxviii} Για την συγγραφή του νόμου λήφθηκαν υπόψιν τα νομοθετήματα της 22-9-1880/3-10-1880^{xxix} του Ν. Μανροκορδάτου και ΑΡΙΘ'/31-3-1883^{xxx} του Κ. Λομβάρδου αλλά και την έκθεση της «αγωνόδικο» επιτροπής των Β' Ολυμπίων του 1870.

Η αρτιότητα του ΒΧΚΑ' Νόμου φαίνεται, εκτός των όσων προαναφέρθηκαν, και από το γεγονός ότι συνδευόταν από εισηγητικές εκθέσεις του Α. Ευταξία, όπου ανέφερε^{xxxi}:

- Ως πρότυπο παιδείας εκείνο της Αθηναϊκής Πολιτείας του Πλάτωνα, το οποίο στόχευε στην εξίσου ανάπτυξη σώματος και πνεύματος.
- Την παιδαγωγική διάσταση της σωματικής άσκησης των Ελλήνων σε αντίθεση με αυτή των Ρωμαίων, οι οποίοι υιοθέτησαν μη παιδαγωγικό, μονομερή και ταξικό προσανατολισμό της σωματικής άσκησης.
- Τους λόγους περιθωριοποίησης των σωματικών ασκήσεων στα νεότερα χρόνια, όπως ήταν η ανάπτυξη των επιστημών και η προτεραιότητα για πνευματική μόρφωση, αλλά και αργότερα η παιδεία, που στόχευε μόνο στη μόρφωση περιορίζοντας ή ακόμα και αποκλείοντας τη σωματική άσκηση από το σχολικό πρόγραμμα.
- Τη σημασία που έδιναν οι επιστήμες της ιατρικής και παιδαγωγικής στη σωματική άσκηση και η συμβολή τους στην αναμόρφωση του γυμναστικού συστήματος, όπως του γερμανικού, το οποίο τείνει προς την Αθηναϊκή Παιδεία.
- Τις προσπάθειες πολλών χωρών να αναδιαμορφώσουν την παιδεία, μέσω της σύμμετρης ανάπτυξης σώματος και πνεύματος.
- Την εξέλιξη της σωματικής αγωγής στην ελληνική εκπαίδευση.
- Την θετική συνεισφορά των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 στη διάδοση των σωματικών ασκήσεων στην Ελλάδα.
- Την πολιτική διάσταση της σχολικής σωματικής άσκησης, η οποία θα έπρεπε να αποσκοπεί στην εθνική και ηθική διαπαιδαγώγηση, αλλά και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των νέων.
- Τη συμβολή των λαϊκών και γυμναστικών παιγνιδιών και αθλητικών αγώνων στην ανάπτυξη του αθλητισμού.
- Τα κριτήρια ανάπτυξης του αθλητισμού και της σχολικής γυμναστικής, όπως την εκπαίδευση και μετεκπαίδευση γυμναστών και την έκδοση αναλυτικών προγραμμάτων.

Στο νόμο αυτό αναφερόταν για πρώτη φορά ο σκοπός του μαθήματος της γυμναστικής (άρθρο 1):

Σκοπός τῆς γυμναστικῆς εἶνε ἡ ἀνάπτυξις τῶν σωματικῶν καὶ ἡ ἐν ἀκμῇ διατήρησις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἡ ἐν τῇ καρτερίᾳ ἕξις καὶ ἡ διὰ τὸν στρατιωτικὸν εἶον προπαρασκευὴ τῶν νέων.

Το μάθημα της γυμναστικής θα έπρεπε να διεξάγεται στα δημόσια και στα ιδιωτικά σχολεία, στο Πανεπιστήμιο, στη Σχολή των Βιομηχάνων Τεχνών και στα διάφορα γυμναστήρια των γυμναστικών και αθλητικών σωματείων, αλλά και να υποθάλπεται και αναζωογονείται διαμέσου των γυμναστικών αγώνων, τοπικών, Πανελληνίων και Ολυμπιακών (άρθρο 2). Το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαίδευσης θα διαρρυθμιζε και θα διεύθυνε την σχολική γυμναστική, ενώ παράλληλα θα ήταν αρμόδιο να εποπτεύει και να υποστηρίζει την γυμναστική παιδεία που συντελούνταν στα γυμναστήρια των γυμναστικών και αθλητικών σωματείων (άρθρο 3). Επιπλέον, ο Νόμος προέβλεπε την αναβάθμιση της σχολικής γυμναστικής σε πρωτεύον μάθημα για τις δύο πρώτες βαθμίδες δημοσίων και ιδιωτικών σχολείων (άρθρο 4). Το άρθρο 5, καθόριζε το μάθημα της γυμναστικής υποχρεωτικό για όλους τους μαθητές και μαθήτριες όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης^{xxxii}, καθώς ανέφερε ότι δικαίωμα μη συμμετοχής σε αυτό είχαν μόνο οι ανάπηροι και αυτοί που έπασχαν από κάποιο οργανικό νόσημα.

Στη συνέχεια, επόμενο άρθρο προέβλεπε τη διεξαγωγή του μαθήματος 3 φορές την εβδομάδα σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και τα Διδασκαλεία αρρένων και θηλέων (άρθρο 6). Ακόμη, οι πεζοπορίες καθιερώθηκαν υποχρεωτικές για όλους τους μαθητές, οι οποίες θα διεξάγονταν τουλάχιστον μια φορά το μήνα (άρθρο 7).

Το άρθρο 8 προέβλεπε την ίδρυση γυμναστηρίου, συντηρούμενο από το Κράτος, σε κάθε διδακτήριο δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης. Στην περίπτωση που δεν ήταν εφικτή η ίδρυση γυμναστηρίου, οι μαθητές μπορούσαν να γυμνάζονται σε γυμναστήρια αθλητικών και γυμναστικών σωματείων, στα οποία το κράτος θα έδινε κρατική επιχορήγηση αντί ενοικίου, με τον όρο να μην γυμνάζονται άλλοι τις ώρες εκγύμνασης των μαθητών.

Το άρθρο 9 αναφερόταν στη δυνατότητα διδασκαλίας της κολύμβησης στη δημοτική και μέση εκπαίδευση, καθώς και της σκοποβολής και της κωπηλασίας στις ανώτερες τάξεις της μέσης εκπαίδευσης. Επίσης, αναφερόταν στην κάλυψη των απαραίτητων δαπανών για τη βελτίωση της γυμναστικής από τον τακτικό

προϋπολογισμό του υπουργείου παιδείας (άρθρο 10).

Επιπλέον, προβλεπόταν ίδρυση Ακαδημαϊκού γυμναστηρίου για τους φοιτητές του Εθνικού Πανεπιστημίου και της Σχολής των Βιομηχανικών Τεχνών (άρθρο 11), όπου θα διοριζόταν διευθυντής με μηνιαίο μισθό 250 δρχ., τέσσερις γυμναστές και ένας διδάσκαλος της οπλομαχητικής με μισθό 150 δρχ., ενώ δίνονταν στοιχεία και για τις προσαυξήσεις των μισθών αυτών με την πάροδο του χρόνου (άρθρο 12). Ακόμη, θα διοριζόταν ένας ιατρός με μισθό 150 δρχ. κατά προτίμηση με πτυχίο γυμναστή (άρθρο 13). Επόμενο άρθρο όριζε τη γυμναστική ανάμεσα στα γενικά μαθήματα των παραπάνω σχολών (Εθνικού Πανεπιστημίου και της Σχολής των Βιομηχανικών Τεχνών) εξομοιούμενη με αυτά και εξεταζόμενη κάθε έτος. Ακόμη και αυτοί που δεν υποβάλλονταν σε γενικές εξετάσεις, όφειλαν στο τέλος του δεύτερου έτους να εξεταστούν στο μάθημα της γυμναστικής (άρθρο 14).

Η διδασκαλία του μαθήματος της γυμναστικής και της οπλομαχητικής στις εν λόγω σχολές θα γινόταν 3 φορές την εβδομάδα (άρθρο 15). Το άρθρο 16 προέβλεπε ίδρυση Σχολής Γυμναστών^{xxxiii}, στην οποία θα διδάσκονταν: παιδιές, η ανόργανη και ενόργανη γυμναστική, η οπλομαχητική, η κολυμβητική, η ιστορία και η διδακτική της γυμναστικής, διάφορα άσματα που εφαρμόζονταν σε διάφορες ασκήσεις «εν χώρα ή βαδίσματι», ανατομία, φυσιολογία, υγιεινή, γνώσεις κατασκευής, «πήξωως» και συντήρησης κινητών και ακίνητων γυμναστικών οργάνων.

Τα μαθήματα της Σχολής θα διαρκούσαν δυο έτη (άρθρο 17), ενώ για τη λήψη πτυχίου οι φοιτητές έδιναν γραπτές και πρακτικές εξετάσεις ενώπιον επιτροπής. Όσοι πτυχιούχοι γυμναστές δίδασκαν άλλα μαθήματα, μπορούσαν να διδάξουν και αυτό της γυμναστικής, μέχρι έξι ώρες την εβδομάδα, με προσαύξηση 60 δρχ. στο μισθό τους (άρθρο 18).

Το άρθρο 19 πρόβλεπε την πρόσληψη στη Σχολή Διευθυντή, τριών γυμναστών, ενός διδασκάλου οπλομαχητικής, ενός επιστάτη και ενός υπηρέτη με επιμίσθιο 250, 150, 150, 60, 40 δρχ., αντίστοιχα, έκαστος. Το άρθρο 20 προέβλεπε το μισθό των καθηγητών των σχετικών με τη γυμναστική θεωρητικών μαθημάτων στο Πανεπιστήμιο και στο Διδασκαλείο της Αθήνας, όπως και το μισθό του διδασκάλου ωδικής.

Επίσης, προβλεπόταν οι θέσεις των Διευθυνόντων να καλυφθούν από Γυμναστές, με 5ετή ευδόκιμη υπηρεσία, κατά προτίμηση συγγραφείς αξιόλογων γυμναστικών πραγματειών και κάτοχοι ξένης γλώσσας, Γαλλικής ή Γερμανικής. Την επιλογή τους ανέλαβε το Εποπτικό Συμβούλιο Ανώτατης Εκπαιδεύσεως με τη συμμετοχή του Πρύτανη (άρθρο 21), ενώ οι ίδιοι (Εποπτικό Συμβούλιο και Πρύτανης) θα αποφάσιζαν για την απόλυσή τους (άρθρο 24).

Επιπλέον, ορίζονταν τα προσόντα των γυμναστών και των διδασκάλων της οπλομαχητικής του Ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου και της Σχολής Γυμναστών: έπρεπε να είναι γυμναστές σχολείων μέσης εκπαίδευσης, με πενταετή ευδόκιμη υπηρεσία, λήψη πτυχίου της Ειδικής Γυμναστικής Σχολής, που ίδρυσε ο Υπουργός Παιδείας Αθ. Ευταξίας και λειτούργησε μεταξύ των ετών 1897-1899, καθώς επίσης και επιτυχία σε ανάλογο διαγωνισμό (άρθρο 22).

Άλλο άρθρο όριζε οι ετήσιες εξετάσεις του μαθήματος της γυμναστικής να γίνονται την τελευταία εβδομάδα της Μεγάλης Σαρακοστής, υπό την εποπτεία διορισμένης από το υπουργείο Εκκλησιαστικών επιτροπής (άρθρο 27). Επίσης προέβλεπε την καθιέρωση των γυμναστικών επιδείξεων (άρθρο 27-28).

Τα άρθρα 29-34 αφορούν στη διεξαγωγή αθλητικών και γυμναστικών αγώνων, ενώ τα 35-45 άρθρα την Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι, μετά τη μεγάλη επιτυχία των πρώτων Σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, η αθλητική ευφορία εκφράστηκε και με επίσημο τρόπο, με την διεξαγωγή του Πανελληνίου Αθλητικού Συνεδρίου. Συγκεκριμένα, στις 25 Οκτωβρίου 1896, ο Πανελλήνιος έστειλε σε όλους τους συλλόγους της εποχής εγκύκλιο που τους καλούσε σε συνέδριο στις 11-15 και 17 Ιανουαρίου 1897^{xxxiv} με θέμα την Ίδρυση συνδέσμου, τη ψήφιση καταστατικού και εκλογές. Αποφασίστηκε η ίδρυση του Συνδέσμου των Ελληνικών Αθλητικών και Γυμναστικών Σωματείων (Σ.Ε.Α.Γ.Σ.) και το καταστατικό του. Η απόφαση δημοσιεύθηκε στις 27 Φεβρουαρίου 1897 στην εφημερίδα της Κυβέρνησης. Με βάση αυτό, ορίστηκαν οι στόχοι λειτουργίας του νέου φορέα, που συνοπτικά ήταν οι εξής: α) η άμεση επικοινωνία ανάμεσα στα αθλητικά και γυμναστικά σωματεία του ελληνικού κράτους β) ο σχεδιασμός για την τέλεση ετήσιων αγώνων, αθλητικών και γυμναστικών, αλλά και αθλητικών συναντήσεων που θα γίνονται ανά διετία στο αρχαίο Στάδιο της Ολυμπίας γ) η ανάληψη πρωτοβουλιών για την ίδρυση νέων σωματείων και δ) η έκδοση αθλητικού περιοδικού, όπου ο ενδιαφερόμενος θα μπορούσε να βρει στατιστικά στοιχεία ή άλλου είδους πληροφορίες σχετικές με τον χώρο του αθλητισμού.

Στο συνέδριο υπήρχε αντιπαράθεση των συνέδρων ως προς τους σκοπούς που έπρεπε να υπηρετεί ο σύνδεσμος αλλά και ο αθλητισμός γενικότερα. Η αντιπαράθεση αυτή δημιουργήθηκε στην προσπάθεια να διατηρηθεί η κοινωνική διάκριση μεταξύ γυμναστικών και αθλητικών σωματείων.^{xxxv} Από τη μια υπήρχε η

άποψη κάποιων συνέδρων με κύριο εκφραστή της τον Π. Καλλιγά, που συνέστηνε την καθιέρωση αθλητικών σχολικών αγώνων, για να εξασκούνται οι νέοι από μικρή ηλικία στα νεωτερικά σπορ και να συνηθίζουν τον αθλητικό ανταγωνισμό. Από την άλλη, ο Ι. Χρυσάφης τόνιζε την ανάγκη συνύπαρξης γυμναστικής και αθλητικής «ανατροφής», με την διεξαγωγή παιδαγωγικής γυμναστικής που θα οδηγούσε σε ολοκληρωμένους αθλητές.^{xxxvi} Παρατηρούμε ότι η πρώτη άποψη προέβαλε την επίδοση, ενώ η δεύτερη την ψυχοσωματική και ηθική συγκρότηση των νέων.

Στη συνέχεια, το άρθρο 46 καθόριζε εκ νέου όσους είχαν δικαίωμα να διορίζονται Γυμναστές στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης, μέχρι να διοριστούν οι πρώτοι απόφοιτοι της Σχολής Γυμναστών. Αυτοί ήταν οι εξής: 1) όσοι είχαν πάνω από 2 έτη ευδόκιμη υπηρεσία σε αυτά 2) όσοι διαγωνίσθηκαν με επιτυχία για να διορισθούν σε σχολείο το έτος 1893 και 3) όσοι έλαβαν πτυχίο της Γυμναστικής Σχολής, που λειτουργήσε μεταξύ των ετών 1897-1899.

Επιπρόσθετα, με τον εν λόγω νόμο τέθηκαν περιορισμοί στην εισαγωγή των εκπαιδευόμενων γυμναστών που θα έπρεπε να είναι φοιτητές κάποιας άλλης σχολής και μάλιστα τουλάχιστον δευτεροετείς,^{xxxvii} να μην είναι άνω των 25 ετών και να είναι επιτυχόντες των εισιτηρίων εξετάσεων (άρθρο 47).

Ακόμη, σύμφωνα με το νόμο ΒΧΚΑ', δύο γυμναστές θα στέλνονταν για διετή μετεκπαίδευση σε κάποια ευρωπαϊκή χώρα^{xxxviii} (άρθρο 52). Τέλος, ο νόμος προέβλεπε τη σύσταση θέσεως με τον τίτλο του Επιθεωρητή της Γυμναστικής. Μάλιστα, βάσει του νόμου, ήταν δυνατόν να μετακληθεί ειδικός πτυχιούχος από το εξωτερικό, για τον αρτιότερο προγραμματισμό και βελτίωση της σχολικής γυμναστικής με μισθό έως 500 δρχ. Επίσης, ο Επιθεωρητής της Γυμναστικής με γνωμοδότηση και χωρίς άλλη διατύπωση θα αντικαθιστούσε τους Διευθυντές του Ακαδημαϊκού Γυμναστηρίου και της Σχολής των Γυμναστών καθώς και τους αντίστοιχους των σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης (άρθρο 51).^{xxxix} Δυστυχώς όμως, η πρόβλεψη αυτή για τη σύσταση θέσεως με τον τίτλο του Επιθεωρητή της Γυμναστικής δεν υλοποιήθηκε.

Επιπλέον, την καθιέρωση του μαθήματος της γυμναστικής στα σχολεία ακολούθησε η πρόβλεψη για τη δημιουργία ειδικού χώρου εκγύμνασης για κάθε σχολείο. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω διεργασιών το επόμενο έτος (1900) οι εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας στα σχολεία αυξήθηκαν από τρεις σε πέντε και διοργανώθηκαν οι πρώτοι μαθητικοί αγώνες των σχολείων της Αθήνας και του Πειραιά.^{xl}

Όπως προαναφέρθηκε, τον εν λόγω νόμο ακολούθησαν διατάγματα, για την υλοποίηση βασικών διατάξεών του. Ένα από αυτά, το Β.Δ. της 20 Νοεμβρίου του 1899 «Περί της διδασκαλίας της Γυμναστικής εν τοις σχολείοις της Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης και εν τοις Διδασκαλείοις εκατέρου φύλου»,^{xli} προέβλεπε τη διδασκαλία της γυμναστικής τουλάχιστον τρεις ώρες την εβδομάδα, με εξαίρεση τις δυο κατώτερες τάξεις του δημοτικού «εν αις η Γυμναστική δύναται να διδάσκεται καθ' εκάστην ανά ημίσειαν ώραν» (άρθρο 1). Η παραπάνω ρύθμιση ίσχυε για τα σχολεία και των δυο φύλων, δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης, αλλά και για τα Διδασκαλεία. Επίσης, η διδασκαλία του μαθήματος προβλεπόταν να γίνεται υποχρεωτικά από τους δασκάλους. Μόνο στην περίπτωση που δεν ήταν αυτό εφικτό μπορούσε να διεξαχθεί η διδασκαλία της γυμναστικής από ειδικά εκπαιδευμένους δασκάλους ή γυμναστές και κατόπιν αιτιολόγησης αυτής της ενέργειας. (άρθρο 2). Επιπλέον, κατά τη διδασκαλία του μαθήματος απαγορευόταν η σύμπτυξη τάξεων, όταν οι μαθητές ξεπερνούσαν τους 60 (άρθρο 4). Στη συνέχεια, το επόμενο άρθρο (5) όριζε υποχρεωτικές βαθμολογούμενες εξετάσεις για το εν λόγω μάθημα στις 20 Μαΐου κάθε έτους, παρότι το μάθημα συνεχιζόταν μέχρι το τέλος της σχολικής περιόδου. Η διεξαγωγή του μαθήματος της γυμναστικής μπορούσε να διακοπεί και νωρίτερα εξαιτίας των καιρικών συνθηκών. Άλλο άρθρο όριζε το σκοπό των πεζοποριών (εκδρομών) ως καθαρά γυμναστικό (άρθρο 9)^{xlii}, ενώ το άρθρο 11 όριζε ως υπεύθυνους της τήρησης του προγράμματος τους διευθυντές των σχολικών μονάδων και τους επιθεωρητές της δημοτικής εκπαίδευσης. Είχε προηγηθεί εγκύκλιος «Περί γυμνασιακών εκδρομών»^{xliii} το 1898, η οποία προέβλεπε για τα γυμνάσια εκδρομές το απόγευμα της Πέμπτης, που είναι αργία για τα σχολεία. Η ενέργεια αυτή έδειχνε την αντίληψη της εποχής, που συνδέονταν οι εκδρομές με την υγεία, αλλά και καταδεικνυε βασικά σημεία της νέας παιδαγωγικής θεωρίας που προτείνει την καλλιέργεια της αυτενέργειας και της παρατηρητικότητας μέσα από την άμεση γνώση του κόσμου.

Η συνδρομή του Α. Ευταξία στη σωματική αγωγή κορυφώθηκε με τη συγγραφή του πρώτου αναλυτικού προγράμματος για το μάθημα της γυμναστικής^{xliv} στην ελληνική δημοτική και μέση εκπαίδευση, το οποίο ίσχυε για το σχολικό έτος 1899-1900. Τα χαρακτηριστικά του προγράμματος συνοψίζονται στα εξής^{xlv}:

- Η ύλη του προγράμματος ήταν διαφορετική για κάθε τάξη.
- Η ύλη της προηγούμενης τάξης επαναλαμβανόταν και στην επόμενη και μετά εισάγονταν νέες γνώσεις-δεξιότητες.
- Το περιεχόμενο του μαθήματος αποτελούνταν από τακτικές και ελεύθερες ασκήσεις, καθώς επίσης και από «Επιχώριους παιδιάς»^{xlvi}.

- Δινόταν μεγαλύτερη σημασία στις ελεύθερες ασκήσεις, συγκριτικά με τις τακτικές, γεγονός που φαίνεται και από την επιλογή των ασκήσεων για κάθε τάξη του δημοτικού: στην Α' τάξη 10 τακτικές και 18 ελεύθερες ασκήσεις, στη Β' 12 τακτικές και 27 ελεύθερες, στη Γ' 11 τακτικές και 35 ελεύθερες και στη Δ' τάξη 5 τακτικές και 38 ελεύθερες ασκήσεις.

Αξίζει να σημειωθεί ότι παρόλο που η στρατιωτική προετοιμασία αποτελούσε αναμφισβήτητη και πάλι τον απώτερο στόχο, όπως συνάγεται από τους στόχους της νέας ρύθμισης (άρθρο 1 Ν. ΒΧΚΑ'), το πρόγραμμα των σχολείων δεν περιλάμβανε στρατιωτικές ασκήσεις. Μόνο για τους φοιτητές προβλεπόταν η οπλομαχητική στα δύο πρώτα έτη της φοίτησής τους. Η έμφαση του προγράμματος τοποθετείται σε δύο καινοτόμα, για την ως τότε νομοθεσία, στοιχεία: τα παιχνίδια και τους αγώνες.^{xlvii}

Ένα άλλο Β.Δ. «Περί Γυμναστικής και Γυμναστικών και αθλητικών αγώνων»^{xlviii} της 25^{ης} Ιανουαρίου 1900 αναφερόταν στην εξέταση των μαθητών στο μάθημα της γυμναστικής, η οποία έπρεπε να διεξάγεται τις τελευταίες εβδομάδες της Μεγάλης Σαρακοστής, στο ίδιο χώρο όπου γινόταν και η διδασκαλία του μαθήματος. (άρθρο 2). Η εξέταση ήταν υποχρεωτική και μάλιστα οριζόταν ότι όποιος απουσίαζε αδικαιολόγητα και δεν μετείχε σε αυτή, αποκλειόταν από όλα τα άλλα μαθήματα και όφειλε να τα επαναλάβει (άρθρο 1). Στο ίδιο άρθρο προβλέπονταν και οι εξετάσεις των *ομοιόβαθμων σχολείων*, στις περιοχές όπου υπήρχε ο κατάλληλος αριθμός σχολείων που επέτρεπε την διεξαγωγή τέτοιου διαγωνισμού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τέτοιου είδους εξετάσεις εκτελούνταν δημόσια ενώπιον Ελλανοδικού επιτροπής και είχαν τόσο έντονο διαγωνιστικό χαρακτήρα, ώστε επικρίθηκαν πολύ για την ανάπτυξη πνεύματος ανταγωνισμού ανάμεσα στα σχολεία.^{xlix}

Το τελευταίο εκτελεστικό διάταγμα του Νόμου ΒΧΚΑ' «Περί τροποποίησης των από 11 Σεπτεμβρίου 1897 και 17 Νοεμβρίου 1897 Β. Διαταγμάτων περί κανονισμού του προγράμματος των εν τοις ελληνικοίς σχολείοις και Γυμνασίοις διδασκτέων μαθημάτων»¹ της 23^{ης} Σεπτεμβρίου του 1900, οριζόταν ο σκοπός της γυμναστικής που ήταν η εύρυθμη ανάπτυξη και ενίσχυση του σώματος των νέων, «εξέγερσις του θάρρους και της πεποιθήσεως τούτων εις εαυτούς». Επίσης, η διδασκαλία του μαθήματος της Γυμναστικής θα διεξαγόταν 5 ώρες την εβδομάδα σε κάθε τάξη του Ελληνικού σχολείου και Γυμνασίου.

Όμως, ένα μόλις χρόνο από την ψήφισή του Νόμου ΒΧΚΑ', ο ίδιος ο εισηγητής του νόμου Α. Ευταξίας εντόπισε δυσλειτουργίες στην εφαρμογή του. Έτσι, η πεντάωρη καθιέρωση του μαθήματος της γυμναστικής στα Γυμνάσια και τα Ελληνικά Σχολεία προσέκρουε στην έλλειψη γυμναστών και γυμναστικών οργάνων, με αποτέλεσμα οι ώρες διδασκαλίας να παραμείνουν τρεις την εβδομάδα. Με αφορμή τις αναγκαστικές συμπτώξεις τμημάτων και τάξεων, που ακολούθησαν τη θέσπιση του παραπάνω μέτρου, ο Α. Ευταξίας έθεσε ζήτημα καταστράτηγησης του αναλυτικού προγράμματος και παραβίασης των θεμελιωδών νόμων της γυμναστικής, γεγονός που κατά την άποψή του οπισθοδρομούσε τη γυμναστική στο χάος που επικρατούσε πριν από το 1899, όπου ο κάθε γυμναστής δίδασκε ότι, όσο και όποτε ήθελε. Τέλος, εστιάζοντας την προσοχή του σε δεοντολογικά ζητήματα, επισήμανε τις μη αιτιολογημένες επιλογές του Υπουργείου Παιδείας, καθώς και τον αποκλεισμό από τις επιτροπές του παραπάνω Υπουργείου των πλέον ειδικών για την λήψη αποφάσεων σχετικών με τη γυμναστική. Συγκεκριμένα, από τις επιτροπές αποκλείστηκαν μεταξύ άλλων ο καθηγητής της Γυμνασιακής Παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο Δ. Ζαγγογιάννης και ο διευθυντής της Σχολής Γυμναστών Σ. Πέππας, οι οποίοι ήταν οι δυο πρωτεργάτες του «εν ισχύ» αναλυτικού προγράμματος γυμναστικής.^{li}

Τον Ιούνιο του 1909 υπογράφηκαν τα Β. Διατάγματα *Περί κανονισμού του προγράμματος της διδασκτέας γυμναστικής εν τοις σχολείοις της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσως*^{lii}, και αργότερα ο Νόμος ΓΥΛΗ,^{liii} τα οποία βασίστηκαν στον ΒΧΚΑ' Νόμο. Μέσω αυτών έγινε η κρατική αναγνώριση και η τελική καθιέρωση του σουηδικού γυμναστικού συστήματος. Μάλιστα, ο Νόμος ΓΥΛΗ' καταργούσε όλα τα προηγούμενα γυμναστικά εκπαιδευτικά συστήματα, το γερμανοελβετικό και γαλλογερμανικό^{liv}, και καθιέρωνε το σουηδικό.

Συμπεράσματα-συζήτηση

Η επίδραση του Νόμου ΒΧΚΑ' υπήρξε καθοριστική, καθώς έδωσε ώθηση στην αναγνώριση του μαθήματος της γυμναστικής ως σημαντικού μέρους της εκπαίδευσης.

Ο εμπνευστής του πολυσυζητημένου αυτού Νόμου, ο Αθ. Ευταξίας, στην εισηγητική του έκθεση αφήνει να διαφανεί ο κυρίαρχος εθνικός και παιδαγωγικός ρόλος που έδινε στον αθλητισμό και στη σωματική άσκηση. Και τα δυο αυτά θεωρούνταν βασικό μέσο για την πολιτική, πολιτισμική και ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων. Από την υπερψήφισή των νομοσχεδίων στη Βουλή διαφαίνεται πόσο ήταν ευρύτατα διαδεδομένη η αντίληψη αυτή για τη γυμναστική.

Η επιχειρηματολογία του Υπ. Παιδείας υπέρ της γυμναστικής την θέτει ικανή να αποτελέσει πεδίο κοι-

νωνικής συνοχής για την μαστιζόμενη από ραγδαίες ανακατατάξεις ελληνική κοινωνία. Η γυμναστική της εθνικής διαπαιδαγώγησης και της εθνικής συλλογικότητας θεωρούνταν συνυφασμένη με τον διασυλλογικό αθλητισμό, που αποτελεί το πεδίο προαγωγής των εθνικών ιδεωδών.

Σημαντική συνεισφορά του νόμου στην αναβάθμιση της σχολικής γυμναστικής ήταν η καθιέρωση της ως μάθημα υποχρεωτικό και πρωτεύον. Η αξιολογική αυτή θέση στο ωρολόγιο πρόγραμμα επέφερε και την αύξηση των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος. Έτσι, στο πρόγραμμα του 1899, η διεξαγωγή του μαθήματος οριζόταν τουλάχιστον τρεις ώρες την εβδομάδα.

Βασική συνιστώσα της αναβάθμισης της σχολικής γυμναστικής αποτελούσε η επιστημονική και παιδαγωγική αναβάθμιση του μαθήματος. Έτσι, θεωρήθηκε απαραίτητη η λήψη μέτρων για την πληρέστερη κατάρτιση των δασκάλων και των γυμναστών, με την αναβάθμιση των προγραμμάτων των Διδασκαλείων και την ίδρυση Σχολής των Γυμναστών. Επίσης, θεωρήθηκε απαραίτητη η καθιέρωση υποτροφιών για την μετεκπαίδευση γυμναστών στο εξωτερικό, καθώς η παρακολούθηση νέων γυμναστικών τάσεων θα βοηθούσε την υλοποίηση της παιδαγωγικής και πολιτισμικής αποστολής της γυμναστικής.^{lv}

Επιπλέον, ο ρόλος των δασκάλων αναδεικνύεται καθοριστικός στην ανάπτυξη του μαθήματος. Ο δάσκαλος γινόταν συμμετοχος στην εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς έπρεπε να συμμετέχει στην αποτελεσματική διδασκαλία της ύλης για το μάθημα σε σχέση με την ηλικία, τις δυνατότητες και το φύλο των μαθητών, να καταρτίζει το ημερήσιο και ετήσιο πρόγραμμα, να εποπτεύει και να καθοδηγεί τους μαθητές. Επίσης, μπορούσε να επιλέγει ασκήσεις και παιχνίδια από το αναλυτικό πρόγραμμα, με την επίβλεψη του διευθυντή του σχολείου και του επιθεωρητή. Εδώ βέβαια συνυπάρχουν δυο αντικρουόμενες πολιτικές: από τη μια τα βασικά στοιχεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας τίθενται στη κρίση του δάσκαλου, δίνοντας του πολλαπλές επιλογές και αρμοδιότητες και από την άλλη γίνεται προσπάθεια εισαγωγής ενός ελεγκτικού μηχανισμού των επιτηρητών-επιθεωρητών με σκοπό την μείωση της αυθαιρεσίας.

Άξιο αναφοράς είναι η προσπάθεια καθιέρωσης των γυμναστικών επιδείξεων, η οποία έγινε ομαλά με την σταδιακή εισαγωγή των εξετάσεων της γυμναστικής στο τέλος κάθε σχολικού έτους, ενέργεια η οποία πήρε μορφή εορταστικής εκδήλωσης, ενώπιον πολιτικών προσώπων, γονέων αλλά και ιθύνοντων της εκπαίδευσης.^{lvi}

Άξιζο στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι στην εισηγητική έκθεση του ο Ευταξίας τονίζει την ανάγκη να ενταχθούν στην διδασκαλία της γυμναστικής περισσότερα παιχνίδια, κυρίως για τα παιδιά μικρών τάξεων, καθώς πίστευε ότι οι δραστηριότητες αυτές ήταν ένα σημαντικό μέσο για την ανάπτυξη κοινωνικών αξιών στους μικρούς μαθητές. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, η υγεία, η ηθική, η υπομονή, η ευστροφία, η εφευρετικότητα, η οξύτητα του πνεύματος, η συλλογικότητα, η ισότητα και η φιλοπατρία ήταν αρετές που η εκπαιδευτική διαδικασία έπρεπε να καλλιεργήσει στους μαθητές, ενώ το μέσο για τη μετάδοσή τους ήταν το παιχνίδι και μάλιστα το ομαδικό.

Είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί ότι για πρώτη φορά αναφέρεται ο γενικός σκοπός του μαθήματος της γυμναστικής. Έτσι, γινόταν προσπάθεια να προσδιοριστούν κοινωνικοπολιτικά οι αυριανοί πολίτες, μέσω της διαδικασίας συγκρότησης της ατομικής και κοινωνικής τους ταυτότητας.

Άξιοσημείωτη συνεισφορά του νόμου αποτέλεσε η συγγραφή του πρώτου αναλυτικού προγράμματος για το μάθημα της γυμναστικής, που τον ακολούθησε. Στο πρόγραμμα, την ύλη του οποίου αποτελούσαν οι τακτικές και ελεύθερες ασκήσεις και οι «επιχώριες παιδιές» παρατηρείται ότι δινόταν μεγαλύτερη αξία στις ελεύθερες ασκήσεις, συγκριτικά με τις τακτικές, καθώς οι τελευταίες είναι αριθμητικά λιγότερες. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι η διδασκαλία των τακτικών ασκήσεων μειώνεται σημαντικά στις δυο τελευταίες τάξεις του δημοτικού, γεγονός που, όπως πιθανολογείται, ήταν απόρροια της τότε αντίληψης περί πειθαρχίας. Πιθανότατα, λοιπόν, οι ιθύνοντες των εκπαιδευτικών θεμάτων θεώρησαν ότι η παρουσία τακτικών ασκήσεων στις μικρές τάξεις θα βοηθούσε τους μικρούς μαθητές να ενταχθούν ομαλά στο κλίμα της σχολικής πειθαρχίας. Τέλος, παρατηρείται εξομοίωση του παιχνιδιού με τη γυμναστική άσκηση, καθώς η μισή ώρα του μαθήματος αφιερωνόταν στην διδασκαλία του ενός και η άλλη μισή στη διδασκαλία του άλλου. Μάλιστα αναφέρονται τα παραδοσιακά παιχνίδια, η εισαγωγή των οποίων θα συνέβαλε στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας και στην ενίσχυση του πατριωτικού αισθήματος των μαθητών, αλλά και στην ευκολότερη αποδοχή του αθλητισμού και των νεωτερικών σπόρ. Επιπλέον, άλλη μια καινοτομία του ΒΧΚΑ' Νόμου ήταν η πρόωθηση της διδασκαλίας της κολύμβησης, της κωπηλασίας και της σκοποβολής.

Μια άλλη σημαντική καινοτομία του Νόμου ήταν η κοινή αντιμετώπιση των δυο φύλων ως προς την γυμναστική εκπαίδευση της παιδικής ηλικίας. Έτσι οι ώρες διδασκαλίας ήταν ίδιες για τα σχολεία αρρένων και θηλέων, ομοίως και οι ασκήσεις για τις τρεις πρώτες τάξεις. Στην Δ' τάξη υπήρχε υπόδειξη κάποιων μόνο ασκήσεων μόνο για τα αγόρια.

Τέλος, ο νόμος αυτός οριστικοποίησε και επισήμοποίησε την αξίωση της Ελλάδας να μονοπωλήσει την

τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων, οξύνοντας τη ρήξη της Ελλάδας και της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, αφού σύμφωνα με αυτόν η Ελλάδα θα έπρεπε το επόμενο έτος να τελέσει και την 2^η Ολυμπιάδα, η οποία είχε από το 1894, παραχωρηθεί στο Παρίσι.^{lvii}

Ο Νόμος ΒΧΚΑ', αν και ψηφίστηκε στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, επηρέασε τα γυμναστικά εκπαιδευτικά ζητήματα και του 20^{ου} αιώνα. Πολλά εκπαιδευτικά νομοθετήματα σχετικά με τη γυμναστική αποτέλεσαν τροποποιήσεις ή συμπληρώσεις του Νόμου αυτού, όπως οι Νόμοι ΓΥΛΗ'/1909,^{lviii} 201/1914,^{lix} 937/1917,^{lx} 2476/1920,^{lxi} 5620/1932 (άρθρο 31),^{lxii} ενώ άλλα βασίστηκαν στον εν λόγω Νόμο ή σε κάποιες διατάξεις του, όπως ο Ν. 4371/1929,^{lxiii} ο Ν. 5620/1932, ο Ν. 75/1975,^{lxiv} ο Ν. 665/1977^{lxv} κ.ά..

Γενικότερα, οι βασικές παράμετροι του ΒΧΚΑ' Νόμου φαίνεται ότι επηρέασαν τα σημαντικά μεταγενέστερα νομοθετικά μέτρα για τη σχολική γυμναστική, μέχρι και σήμερα. Η φιλοσοφία του νομοθέτη Α. Ευταξία διατηρήθηκε, ως προς τα βασικά σκέλη της: υποχρεωτικό το μάθημα της γυμναστικής, μέριμνα για εκπαίδευση και μετεκπαίδευση γυμναστών, γυμναστικές επιδείξεις (που αν και καταργήθηκαν το 1975^{lxvi} πήραν έκτοτε χαρακτήρα ετήσιας σχολικής γιορτής), μέριμνα για αναλυτικά προγράμματα και συνεχή αναδιάρθρωση σκοπών και στόχων, κοινή αντιμετώπιση των δύο φύλων (εκτός των νόμων που αφορούσαν τη στρατιωτική εκπαίδευση), παιχνίδια που αργότερα έγιναν αθλοπαιδιές, σχολικοί αγώνες, κάλυψη δαπανών από προϋπολογισμό του κράτους. Η φιλοσοφία όμως αυτή φαίνεται να μην υιοθετείται σε περιόδους δικτατορίας και πολέμου, όπου κυριαρχούσε η στρατιωτική γυμναστική εκπαιδευτική πολιτική.^{lxvii}

Το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα άλλαξε σταδιακά το γυμναστικό σύστημα. Η σουηδική γυμναστική, που προώθησε ο Νόμος ΒΧΚΑ' και καθιέρωσε ο Νόμος ΓΥΛΗ', έγινε παιδαγωγική-σουηδική γυμναστική, ενώ αργότερα κυριάρχησαν οι αθλοπαιδιές και η αγωνιστική.

Σήμερα, η σχολική φυσική αγωγή είναι υποχρεωτικό μάθημα στο εβδομαδιαίο ωρολόγιο πρόγραμμα, με συγκεκριμένες διδακτικές ώρες ανά βαθμίδα και τύπο σχολικής μονάδας. Είναι πλαισιωμένη με σύγχρονα αναλυτικά προγράμματα, όπου γίνονται συνεχώς αναδιαρθρώσεις σκοπών και στόχων, με γυμναστήρια και αθλητικούς χώρους, με συνεχείς επιμορφώσεις καθηγητών Φυσικής Αγωγής.

Επιπλέον, η σχολική φυσική αγωγή πλαισιώνεται με παράλληλες δραστηριότητες προαιρετικής συμμετοχής, με συγκεκριμένο οργανωτικό πλαίσιο (σχολικοί αγώνες, αθλητισμός-χορός στο ολοήμερο δημοτικό σχολείο) ή με ασαφές και «ανοιχτό» πλαίσιο (σχέδια εργασίας, Μαθητικοί Όμιλοι Αθλημάτων, εσωτερικά πρωταθλήματα, εκπαιδευτικές επισκέψεις, αθλητικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις).

Τέλος, διδάσκεται 2 ώρες την εβδομάδα σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, 3 ώρες την εβδομάδα στις δύο πρώτες τάξεις του Ημερήσιου Γυμνασίου και 2 στην τρίτη, ενώ στο Γενικό Λύκειο 2 ώρες την εβδομάδα στο Α' τετράμηνο της πρώτης τάξης και 1 ώρα στο Β' τετράμηνο, 2 ώρες στη Β' τάξη και 1 ώρα στη Γ' τάξη. Στο ΕΠΑΛ οι ώρες είναι λιγότερες: 2 ώρες στην Α' τάξη, 1 στη Β' και καμία στην Γ'.

Σημασία για τη Φυσική Αγωγή

Πρέπει, όμως να σημειωθεί ότι ο πολύ πρόσφατος Νόμος 4186 της 17-9-2013 προβλέπει αλλαγές στις ώρες διδασκαλίας του μαθήματος της φυσικής αγωγής στο Γενικό Λύκειο και στο ΕΠΑΛ, όπου προβλέπεται να διδάσκεται 2 ώρες την εβδομάδα στην Α' τάξη και 1 ώρα στις άλλες δύο τάξεις. Αν και οι ώρες διδασκαλίας της φυσικής αγωγής στα σχολεία σήμερα απέχουν αρκετά από τις αρχικές προτάσεις του Νόμου ΒΧΚΑ', δεν διαφέρουν πολύ από αυτό που επικράτησε εν τέλει και που όρισαν Β. Διατάγματα που τον συνόδευσαν.

Βιβλιογραφία

- ii Woodhouse Christopher Montague: *Η ιστορία ενός λαού-Οι Έλληνες από το 324 έως σήμερα*. Τουρίκη 2008, σελ. 229.
- iii Τριανταφυλλίδης Μανώλης: *Νεοελληνική Γραμματική: Ιστορική Εισαγωγή*. τόμ. Α', Αθήνα 1938, σελ. 117.
- iv Με τον όρο Μεγάλη Ιδέα αναφερόμαστε στο πολιτικό και εθνικιστικό ιδεώδες που διαδόθηκε στον ελληνικό κόσμο από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και αποτελούσε τον άξονα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας έως την τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Κύριο θέμα της Μεγάλης Ιδέας ήταν η διεύρυνση των ελληνικών συνόρων για να περιλάβουν περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία. Μαργαρίτης Γεώργιος, Μαρκέτος Σπ., Μαυρέας Κ., Ροτζώκος Ν.: *Ελληνική Ιστορία*, Ε.Α.Π., Πάτρα 1999, τ. Γ', σελ. 203.

- v Φραγκουδάκη Άννα: *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Άγνοια αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*. Κέδρος, Αθήνα 1977, σελ.28.
- vi Νόμος «Περί δημοτικών σχολείων», Ε.τ.Κ., 11/ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ, 3-3-1834.
- vii Β.Δ. «Περί κανονισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων», 87/31-12-1836.
- viii Ψήφισμα «Εισαγωγή της γυμναστικής στα κατώτερα εκπαιδευτήρια», 8-12-1862, Ε.τ.Κ., Α.Φ.Ε.Κ. 19/18-12-1862 στο Αντωνίου Δαυίδ: *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*. ΙΑΕΝ, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, τ. Α', σελ.163-164.
- ix Στο διάταγμα αυτό προτάθηκε ο διορισμός υπαξιωματικών του πυροσβεστικού σώματος για την κάλυψη του μαθήματος το οποίο ήταν προαιρετικό μέχρι την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης των δασκάλων.
- x Β.Δ. «Περί στρατιωτικών ασκήσεων των μαθητών», Ε.τ.Κ. 7/17-3-1871.
- xi Γιαννάκης Θωμάς: *Οδοπορικό της γυμναστικής επιστήμης στην Ελλάδα (1834-1998)*, Αθήνα 1998, σελ. 16-17.
- xii Εγκύκλιος 7865/25-10-1877 «Περί διακοπής των στρατιωτικών ασκήσεων», αναδημοσιεύτηκε από τον Παρίση Στέφανο, στο Αντωνίου: *Τα προγράμματα*, 222.
- xiii Β.Δ. «Περί γυμναστικής», Ε.τ.Κ. αριθμ. 101/3-10-1880.
- xiv Γιαννάκης: *Οδοπορικό*, 20.
- xv Γιαννάκης: *Οδοπορικό*, 21.
- xvi Καρανταΐδου Μαρία: *Η Φυσική Αγωγή στην Ελληνική Μέση Εκπαίδευση (1862-1990) και ιδρύματα εκπαίδευσης γυμναστών (1882-1982)*. Αφοι Κυριακίδη, Αθήνα 2000, σελ. 22.
- xvii Νόμος 1723 «Περί των στρατιωτικών ασκήσεων εν τοις Γυμνασίοις», Φ.Ε.Κ. 79/27-3-1889.
- xviii Γιαννάκης Θωμάς: *Η Φυσική αγωγή από το 394 μ.Χ.* Αθήνα 1981, σελ. 149.
- xix Β.Δ. «Περί προγράμματος των εν τοις ελληνικοίς σχολείοις και τοις γυμνασίοις διδασκτέων μαθημάτων», ΕτΚ, 130, τχ. Α'/12 Σεπτεμβρίου 1897.
- xx «Σκοπός ταύτης. Εύρυθμος ανάπτυξις και ενίσχυσις του σώματος των νέων, εξέγερσις του θάρρους και της πεποιθήσεως τούτων εις εαυτούς. Η γυμναστική διδάσκεται εν πάση του Ελληνικού σχολείου και γυμνασίου τάξει, ανά τρεις καθ' εβδομάδα ώρας' πρέπει δε εν εκάστη τούτων να γίνωνται άμα και γυμναστικά παιδια ανάλογοι τη ηλικία».
- xxi Β.Δ. «Περί κανονισμού του κεντρικού γυμναστηρίου και περί της ειδικής γυμναστικής σχολής», Ε.τ.Κ. 198/5-10-1893.
- xxii Η σχολή λειτούργησε τα χρόνια 1897-1899, αλλά χωρίς μεγάλη επιτυχία, κυρίως λόγω του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και της έλλειψης θεωρητικής μόρφωσης των μαθητών της. Η λειτουργία της καθορίστηκε με τον «Κανονισμόν της εν Αθήναις ιδρυμένης ειδικής γυμναστικής σχολής» (Β.Δ. Ε.Τ.Κ. 189/19-12-1897) στο Κουλούρη Χριστίνα: *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας: Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία 1870-1922*. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1997, σελ. 62.
- xxiii Εγκύκλιος 2361/Φεβρουάριος 1898, Περί γυμνασιακών εκδρομών, στο Αντωνίου: *Τα προγράμματα*, Α', 378.
- xxiv Β.Δ. «Περί εξετάσεως υποψηφίων γυμναστών», ΕτΚ. 95, τχ. Α'/2-6-1898.
- xxv Γεννήθηκε στην Αμφίκλεια Λοκρίδας του Νομού Φθιώτιδας το 1849. Ήταν γιος ιερέα και φοίτησε στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή. Θεολόγος, πολιτικός, οικονομολόγος, δημοσιογράφος και συγγραφέας διετέλεσε κατ' επανάληψη βουλευτής Φθιώτιδας και Υπουργός, υπουργός παιδείας στην Κυβέρνηση Σωτηρίου Σωτηρόπουλου 1893, εθνικής οικονομίας στην Κυβέρνηση Δημητρίου Γούναρη 1915 αλλά και σε άλλες κυβερνήσεις, καθώς επίσης και βραχύβιος Πρωθυπουργός Κυβέρνησης στο Δικτατορικό Καθεστώς Πάγκαλου, το καλοκαίρι του 1926. Απεβίωσε στις 5 Φεβρουαρίου του 1931.
- xxvi Το 1893 με Β.Δ. (Αντιβασιλέας Κωνσταντίνος, Διάδοχος) Υπουργίας Α. Ευταξία γνωστοποιείται «ο κανονισμός του Κεντρικού Γυμναστηρίου και η ίδρυση και λειτουργία της Ειδικής Γυμναστικής Σχολής». Η διάρκεια σπουδών προβλεπόταν ενάμισι έτος, από 1 Οκτωβρίου μέχρι 30 Μαρτίου του επόμενου έτους και μπορούν να εγγραφούν απόφοιτοι του διδασκαλείου ή του γυμνασίου ηλικίας 20 έως 26 ετών. Όμως η Σχολή δεν λειτούργησε τότε. Η σχολή λειτούργησε τα χρόνια 1897-1899, αλλά χωρίς μεγάλη επιτυχία, κυρίως λόγω του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και της έλλειψης θεωρητικής μόρφωσης των μαθητών της. Στο Κουλούρη: *Αθλητισμός*, 62. Επίσης, ο Αθ. Ευταξίας είχε διατυπώσει τις απόψεις του για τη γυμναστική εκπαίδευση στην Ελλάδα από τον Ιανουάριο 1899. Η εισηγητική έκθεση που δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως τον Νοέμβριο του ίδιου έτους αποτελεί ανάπτυξη των πρώτων εκείνων θέσεων. Τον Ιούλιο δημοσιεύτηκε εξάλλου και ο νόμος ΒΧΚΑ'.
- xxvii Νόμος ΒΧΚΑ' «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων», Ε.τ.Κ. τ.Α' 141/ 12-7-1899.

- xxviii Υπόμνημα των μαθητών της Σχολής των Γυμναστών προς την Βουλήν των Ελλήνων, «Η εν Ελλάδι γυμναστική και το Νομοσχέδιον περί Στρατιωτικού σχολείου Γυμναστικής», Αθήνα 1907, σελ. 9-10 και στο Καρανταΐδου: Η φυσική αγωγή, 32.
- xxix Β.Δ. «Περί γυμναστικής», Ε.τ.Κ. 101/3-10-1880.
- xxx Νόμος ΑΡΙΘ' «Περί εισαγωγής των στρατιωτικών ασκήσεων εις τα Γυμνάσια και τα Ελληνικά Σχολεία», Ε.τ.Κ. 139/11-4-1883.
- xxxi «Εισηγητική Έκθεσις» του Αθ. Ευταξία για τη διδασκαλία της γυμναστικής στα σχολεία, 20/11/1899, Παράρτημα της Εφημερίδος της Βουλής της Α' συνόδου της ΙΕ' βουλευτικής περιόδου.
- xxxii Σύμφωνα με το Ν. ΒΤΜΘ' «Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσέως», ΕτΚ φ. 37/ 5-10-1895, οι βαθμίδες εκπαίδευσης ήταν οι εξής: Α' Βαθμίδα-Στοιχειώδη: ιδιωτικά νηπιαγωγεία, γραμματοδοδασκαλεία, κοινά ή πλήρη δημοτικά σχολεία. Β' Βαθμίδα-Μέση: Ελληνικά σχολεία, Γ' Βαθμίδα-Ανώτερη: Πανεπιστήμιο.
- xxxiii Στη Σχολή Γυμναστών διετούς φοίτησης δικαίωμα εγγραφής είχαν απόφοιτοι του Πανεπιστημίου ή και φοιτητές που είχαν συμπληρώσει δύο χρόνια σπουδών, κάτω των 25 ετών. Άλλοι όροι εγγραφής, σχετικοί με τη σωματική διάπλαση, θα τεθούν το 1909 με το νόμο ΓΥΛΗ'.
- xxxiv Γιαννάκης: *Οδοιπορικό*, 26.
- xxxv Κουλούρη: *Αθλητισμός*, 196.
- xxxvi «Το αθλητικόν συνέδριον», Εμπρός, 15 Ιανουαρίου 1897.
- xxxvii Παναγιωτόπουλος Δημήτριος: *Αθλητικός Κώδικας. Σάκκουλας*, Αθήνα 1990, σ. 525-602.
- xxxviii Μεταξάς Νικόλαος: *Η παρ' ημίν ισχύουσα νομοθεσία της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσέως*. Εκδ. Αναγνωστόπουλος & Πετράκος, Αθήνα 19__
- xxxix Κωνσταντινίδης Ανέστης: *Ο Νόμος ΒΧΚΑ' και τα σχετικά Διατάγματα Περι Γυμναστικής*. Κωνσταντινίδη, 1900.
- xl Παναγιωτόπουλος: *Αθλητικός Κώδικας*, 525-602. Η αύξηση των ωρών διδασκαλίας οφείλεται στο ΒΔ 227/23-9-1900, ΥΕΔΕ Σ. Στάη.
- xli Β.Δ. «Περί της διδασκαλίας της Γυμναστικής εν τοις σχολείοις της Δημοτικής και Μέσης Εκπαιδεύσεως και εν τοις Διδασκαλείοις εκατέρου φύλου», Ε.τ.Κ., αρ. 255/20-11-1899.
- xlii Κουλούρη: *Αθλητισμός*, 65.
- xliii Εγκύκλιος 2361/Φεβρουάριος 1898, Περί γυμνασιακών εκδρομών, στο Αντωνίου: Τα προγράμματα, Α', 378.
- xliv Β.Δ. Αναλυτικόν Πρόγραμμα της εν τη Δημοτική και Μέση Εκπαίδευση διδασκτέας γυμναστικής, Ε.τ.Κ. αρ. 255/ 20-11-1899.
- xlv Β.Δ. Αναλυτικόν Πρόγραμμα της εν τη Δημοτική και Μέση Εκπαίδευση διδασκτέας γυμναστικής, Ε.τ.Κ. αρ. 255/ 20-11-1899 και «Οδηγία περί της Γυμναστικής διδασκαλίας», Έντυπο, 1-12-1899.
- xlvi Τα παιχνίδια θεωρούνταν από τον Α. Ευταξία «η άριστη προπαιδεία της φιλοπατρίας, ήτις εν τούτω συνίσταται, εν των υποτάσσειν την ιδίαν τη κοινή βουλήσει» (Α. Ευταξίας, Εισηγητική έκθεση, 1899) στο Χαράλαμπος Λεβεντάκης: *Οργάνωση-Διοίκηση της Φυσικής Αγωγής (1834-2004): Μια ιστορικο-συγκριτική προσέγγιση*. Αθλότυπο, Αθήνα 2005.
- xlvii Κουλούρη: *Αθλητισμός*, 66.
- xlviii Β.Δ. «Περί Γυμναστικής και Γυμναστικών και αθλητικών αγώνων», Ε.τ.Κ. αρ. 18/25-1-1900.
- xlix Χρυσάφης Ιωάννης: *Σύγχρονοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα 1930, σ.33.
- l Β.Δ. «Περί τροποποιήσεως των από 11 Σεπτεμβρίου 1897 και 17 Νοεμβρίου 1897 Β.Διαταγμάτων περί κανονισμού του προγράμματος των εν τοις ελληνικοις σχολείοις και Γυμνασίοις διδασκτέων μαθημάτων», Ε.τ.Κ. αρ. 227/23-9-1900.
- li Καρανταΐδου: *Η Φυσική Αγωγή*, 34.
- lii Β.Δ. «Περί κανονισμού του προγράμματος της διδασκτέας γυμναστικής εν τοις σχολείοις της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσέως». Ε.τ.Κ., Φ.Ε.Κ. 144, τεύχ. Α' /23-6-1909.
- liii Νόμος 3438 ΓΥΛΗ' «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του ΒΧΚΑ' Νόμου περί γυμναστικής κλπ.», ΑΦΕΚ 284, 5-12-1909.
- liv Χρυσάφης Ιωάννης: *Η Γυμναστική κατά το σουηδικόν σύστημα*. Αθήνα 1909, σ.9.
- lv Το 1899 ο Ιωάννης Χρυσάφης σπούδασε στη Σουηδία για δύο χρόνια στο περίφημο την εποχή εκείνη Ινστιτούτο της Στοκχόλμης. Ο δεύτερος υπότροφος ήταν ο Φ.Καρβελάς. Στο _ «Ποιος ο Φίλιππας Καρβελάς και το γυμναστικό του έργο»: *Αθλητική Ηχώ*, 11 Ιανουαρίου 1950.
- lvi Το 1880 εκδόθηκε Β.Δ.(Β.Δ. «Περί γυμναστικής», Ε.τ.Κ. αριθμ. 101/3-10-1880), βάσει του οποίου εφαρμόζονταν η ετήσια εξέταση-επίδειξη των μαθητών ενώπιον του Γυμνασιάρχη και του Συλλόγου Καθηγητών, ενώ καταχωρούνταν ιδιαίτερος βαθμός στο ενδεικτικό ή απολυτήριο, επιδόσεως του μαθητή στη

γυμναστική. Ένα άλλο Β.Δ. (Β.Δ. «Περί προγράμματος των εν τοις ελληνικοίς σχολείοις και Γυμνασίοις διδασκομένων μαθημάτων», Ε.τ.Κ. 97/23-8-1896) διαφοροποίησε την εξεταστική διαδικασία στα δημοτικά σχολεία, προβλέποντας οι εξετάσεις να γίνονται μια φορά το χρόνο, κατά το πρώτο δεκαήμερο του Ιουνίου, με επόπτες τον επιθεωρητή και τα μέλη της επιθεωρητικής επιτροπής, οι οποίοι δεν είχαν δικαίωμα βαθμολόγησης. Μέχρι τότε ίσχυαν οι διατάξεις του Β.Δ. της 5ης Μαΐου του 1892, όπου οι εξετάσεις γίνονταν από πενταμελή εξεταστική επιτροπή δύο φορές το χρόνο, μετά το πέρας του χειμερινού και του εαρινού εξαμήνου (ΒΔ 154/9-5-1892).

- lvii «Ο Νόμος ΒΧΚΑ, ήταν αληθώς ευεργετικός παρά το γεγονός ότι, λόγω οικονομικών δυσχερειών, μικρόν μόνον ποσοστόν των επιδιώξεών του αρχικώς επιτεύχθη. Από άλλης πλευράς, ο νόμος ούτος οριστικοποιήσας και επισημοποιήσας την αξίωσιν της Ελλάδας όπως μονοπωλήση την τέλεσι των Ολυμπιακών Αγώνων, ώξυνεν εκ νέου και εις μέγα βαθμόν την ρήξι της χώρας μας και της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, αφού σύμφωνα μα αυτόν θα έπρεπε το επόμενο έτος να τελέση η Ελλάς και την 2αν Ολυμπιάδα, η οποία είχε από το 1894, παραχωρηθεί εις το Παρίσι...» στο Παύλος Μανιτάκης: *100 χρόνια Νεοελληνικού Αθλητισμού 1830-1930*. Αθήναι 1962, σελ. 94-95.
- lviii Νόμος 3438 ΓΥΛΗ΄ Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του ΒΧΚΑ΄ Νόμου περί γυμναστικής κλπ. ΑΦΕΚ 284, 5-12-1909.
- lix Ν. 201, Περί τροποποιήσεως του άρθρου 35 του Νόμου ΒΧΚΑ΄ της 10^{ης} Ιουλίου 1899 Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων, ΦΕΚ 85/9-4-1914.
- lx Νόμος 937 Περί τροποποιήσεως του άρθρου 35 του νόμου της 10ης Ιουλίου 1899 «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων», 223/11-10-1917.
- lxi Ν. 2476, Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των Νόμων ΒΧΚΑ΄ και ΓΥΛΗ΄ Περί γυμναστικής κλπ., ΦΕΚ 199/4-9-1920.
- lxii Νόμος 5620, Περί κυρώσεως του από 30 Ιουλίου ε. ε. Ν. Διατάγματος «Περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως απάσης της ισχυούσης νομοθεσίας περί Σωματικής Αγωγής», Α.Φ.Ε.Κ. 290/31-8-1932.
- lxiii Ν. 4371 Περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κυρώσεως των Ν. Διαταγμάτων της 9 Δεκεμβρίου 1925 «Περί ενιαίας οργανώσεως και διοικήσεως της σωματικής αγωγής» και της 20 Σεπτεμβρίου 1926 «Περί οργανώσεως της σωματικής αγωγής και της στρατιωτικής προπαιδεύσεως» καθώς και της λουπής ισχυούσης γυμναστικής νομοθεσίας ως ετεροποιήθη, ΦΕΚ Α 298/20-8-1929.
- lxiv Ν. 75 Περί οργανώσεως του εξωσχολικού αθλητισμού και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων, 138/16-7-1975.
- lxv Ν. 665, Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως της περί εξωσχολικού αθλητισμού και γυμναστηρίων νομοθεσίας και λοιπών συναφών διατάξεων, ΦΕΚ 225/18-8-1977.
- lxvi Απόφαση Φ. 712.31./194/96813/19-9-1975, Αρχείο Ιωαννίδη, Φ.1, σ.75.
- lxvii Γιάτσης Σ, & Καρανταΐδου Μ. «Τομές στην πορεία της ελληνικής Φυσικής Αγωγής κατά τον 20ο αιώνα-Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες», Παιδαγωγική Επιθεώρηση, 22/95, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σ. 34.